

การพัฒนา รูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ*

THE DEVELOPMENT OF DHAMMA RADIO PROGRAMS PRODUCTION

MODEL FOR ELDERLY

พระระพิน สีสโร, โคนิฐ์ ศรีทอง และพระสุธีรัตนบัณฑิต

PhraRapin Srirataro, Konit Srithong, and Phrasuthirattanapundit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: rapin1971@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและพัฒนารูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ เป็นการวิจัยและพัฒนา ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล และการประชาพิจารณ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิ เลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ มี 5 ด้าน (1) การแทรกแซงบริหารจัดการ (2) โครงสร้างการบริหาร (3) การจัดระบบสัญญาณคลื่น (4) งบประมาณ และ 5) การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย 2) การพัฒนารูปแบบฯ เดิมมีการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุ 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) รูปแบบรายการบรรยาย และ (2) รูปแบบรายการสนทนา 3) ผู้วิจัยจึงเสนอรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ 4 รูปแบบ ได้แก่ (1) รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ (2) รูปแบบรายการสนทนาธรรมะ (3) รูปแบบกิจกรรมธรรมะ และ (4) รูปแบบธรรมะบันเทิง โดยมี 6 องค์ประกอบดังนี้ องค์ประกอบที่ 1 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุรับฟังธรรมะ องค์ประกอบที่ 2 เนื้อหาธรรมะ ได้แก่ หลักเบญจศีล เบญจธรรม ไตรสิกขา และ บุญกิริยาวัตถุ องค์ประกอบที่ 3 ผู้ดำเนินรายการ ได้แก่ พระสงฆ์หรือฆราวาส องค์ประกอบที่ 4 รูปแบบรายการธรรมะผสมวิธีระหว่างสนทนาธรรมะ กิจกรรมธรรมะและธรรมะบันเทิง องค์ประกอบที่ 5 ภาษาและเสียง ฟังเข้าใจง่าย ได้สาระ มีดนตรีและเพลงประกอบ องค์ประกอบที่ 6 ช่องทางรายการธรรมะทางสื่อวิทยุ มีหลายช่องทางที่ทันสมัยทางเว็บไซต์ YouTube Facebook วิทยุออนไลน์ และวิทยุธรรมะแบบพกพา

คำสำคัญ: รายการธรรมะทางสถานีวิทยุ; ผู้สูงอายุ; พระพุทธศาสนา

* Received September 19, 2022; Revised November 4, 2022; Accepted December 26, 2022

ABSTRACT

This research article aims to study the problem condition and develop a model for producing Dhamma programs on radio stations for the elderly. It is research and development using qualitative research methods Use the interview form to collect information. and public hearings by experts choose specific Analyze the data by content analysis method.

The results of the research revealed that: 1) problems in producing Dhamma programs on radio stations for the elderly consisted of 5 aspects: (1) management interventions, (2) administrative structures, (3) wave signal system arrangements, (4) budgets, and 5). Access to the target group 2) the development of the model Originally, there were 2 formats of Dhamma programs on radio stations, namely (1) format of lecture programs and (2) format of conversation programs. 3) The researcher proposed 4 formats of production of Dhamma programs on radio stations for the elderly as follows: (1) Dharma lecture program format (2) Dharma discussion program format (3) a form of Dharma activity and (4) a form of Dharma entertainment with 6 components as follows: Component 1 The target group is the elderly group listening to the Dharma. The second component, the content of the Dharma, is the principles of Benjasila, Benchatham, Tri-Sikkha, and Boonkiriya vatthana. Component 3: Moderators are monks or laymen. Component 4: Form Dharma program combines methods during Dharma discussion. Dharma activities and entertainment Component 5: Language and sound, easy to listen and understand, with music and background music Component 6 Dharma program channel via radio media There are many modern channels on the website, YouTube, Facebook, online radio and portable radio.

Keywords; Dharma programs on radio stations; Elderly; Buddhism

บทนำ

วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อสารมวลชนที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นความคุ้นเคย และช่วงเวลาที่ผ่านมาสื่อวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อหลักในการนำเสนอข้อมูล มีการขยายตัวทั้งแบบก้าวกระโดด ทั้งวิทยุกระจายเสียงกระแสหลัก และวิทยุกระจายเสียงกระแสรองที่เพิ่มจำนวนขึ้นครอบคลุมพื้นที่การกระจายเสียงได้ทั่วประเทศ การนำวิทยุกระจายเสียงมาใช้เป็นสื่อในการรณรงค์สร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน จึงเกิดขึ้นต่อกลุ่มแม่เด็ก และคนชรา หรือผู้สูงอายุโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุ ความท้าทายการก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุ คือ ประชากรสูงอายุจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งทางทางด้านสุขภาพ ทางเศรษฐกิจสังคม และสภาพแวดล้อมได้อย่างไร และประชากรก่อนวัยผู้สูงอายุ จะมีการเตรียมความพร้อมเพื่อก้าวเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ

ที่มีคุณภาพได้ หรือไม่เป็นโจทย์สำคัญในการพัฒนาประเทศ และเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศ เพื่อก้าวสู่การสร้างสรรค์บุคลากรที่สมบูรณ์เต็มพร้อมไปด้วยสติปัญญา และคุณธรรมออกสู่สังคม และประเทศชาติโดยวิद्यุกระจายเสียงนั้นมีความสำคัญต่อคนผู้สูงอายุในชุมชนโดยสามารถเป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงประชาชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุในชนบทได้โดยง่าย การรับฟังรายการจากวิทยุกระจายเสียงก็มีราคาค่อนข้างถูก คนส่วนมากสามารถเข้าถึงได้ด้วยตนเอง และมีอิทธิพลในด้านบวกต่อผู้สูงอายุในปัจจุบันเป็นจำนวนมาก เพราะผู้สูงอายุเองก็รับฟังรายการวิทยุที่ตอบสนองตนเองได้มากและมีการตอบโต้กับผู้จัดรายการได้ด้วยมิตรไมตรีปรึกษากับผู้ดำเนินรายการ ให้ช่วยแก้ไขปัญหามีการใช้บทเพลงเพื่อคลายเครียด คลายเหงา มีการสอดแทรกเรื่องคุณธรรม และจริยธรรมรวมไปถึงการส่งเสริมการแสดงออกทางพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ สื่อวิทยุกระจายเสียงจึงมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือผู้สูงอายุในการดำรงชีวิตปัจจุบัน การฟังรายการวิทยุกระจายเสียงที่มีประโยชน์ มีเนื้อหา สาระที่ตนชอบ และการติดตามได้อย่างอิสระ นำไปสู่ความคิดความสามารถในเชิงความคิดสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี ในยุคปัจจุบันยังมีการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ มากมายโดยสื่อวิทยุกระจายเสียงสามารถครอบคลุมพื้นที่ได้กว้างไกลตรงตามกลุ่มจุดมุ่งหมาย โดยเฉพาะการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงในเชิงพาณิชย์ก็ยังเป็นอีกเครื่องมือที่นิยมใช้อยู่ ทั้งนี้ก็เพื่อมุ่งแสวงหารายได้และผลกำไรจากการดำเนินกิจการวิทยุกระจายเสียงหรือการประกอบกิจการสื่อสารมวลชน มีส่วนสัมพันธ์กับสังคมสื่อ และสังคมมีความสัมพันธ์กันสื่อผลิตสร้างสารส่งผลกระทบต่อสังคม

วิทยุกระจายเสียงนับเป็นสื่อมวลชนที่สำคัญสื่อหนึ่งที่ยังมีให้รับฟังในสังคมไทย เพื่อประโยชน์ด้านต่าง ๆ ตามความต้องการของแต่ละคน เช่น ด้านความบันเทิง ด้านข่าว ด้านการเกษตร ด้านเศรษฐกิจ ด้านทหาร ด้านทางธรรมะ ฯลฯ การสื่อสารวิทยุกระจายเสียงถือเป็นสื่อสารมวลชนสื่อหนึ่ง ที่ต้องการจะทำการสื่อสารไปสู่กลุ่มผู้ฟังเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน การสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ การขับเคลื่อนประเด็นทางนโยบาย และสังคมตามที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ได้มีการกล่าวถึงการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้นวัตกรรม การปฏิรูปกระบวนการทางธุรกิจ การผลิต การค้า และการบริการ การปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยตั้งเป้าหมายการผลิตรายการวิทยุชุมชน เพื่อมุ่งตอบสนองใน 4 มุม ดังนี้ 1) วิทยุชุมชนเป็นสื่อทางเลือก (Alternative Media) ประชาชนเป็นเจ้าของ การดำเนินงานไม่หวังผลกำไร เป็นอิสระจากรัฐและองค์กรทางสังคมอื่น ๆ เป็นต้น 2) วิทยุชุมชนเป็นสื่อของชุมชน (Community Media) วิทยุชุมชนถูกมองว่าเป็นการออกแบบขึ้นเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มที่อยู่ในชุมชน สร้างความรู้สึกร่วมในชุมชน เป็นเวทีแลกเปลี่ยนข่าวสาร / ความคิด และเป็นช่องทางในการแก้ไขปัญหาคนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้ไม่ว่าจะเป็นผู้วางแผนการใช้สื่อ ผู้ใช้ ผู้ผลิต ผู้แสดง ฯลฯ 3) วิทยุชุมชนเป็นสื่อภาคประชาชน (Civic Media) ไม่ได้เป็นของภาครัฐ และเอกชนซึ่งไม่มุ่งกำไร และมีพันธกิจเพื่อสนองประโยชน์สาธารณะมุ่งหวังการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ทั้งเรื่องการเป็นเจ้าของการกำหนดทิศทางของเนื้อหา การผลิต การแสดงความคิดเห็น การสนับสนุนด้านการเงิน การรวบรวมกำลังคนและทรัพยากร และการประเมินผล 4) วิทยุชุมชนเป็นสื่อสาธารณะ (Public Service Broadcasting) ความเป็นสาธารณะทำให้วิทยุชุมชนต้องยึดถือประโยชน์ของประชาชน โดยมีอิสระ

และมีความหลากหลาย และความแตกต่างจากสื่อเชิงพาณิชย์ ส่วนเนื้อหาที่น่าสนใจต้องเป็นกลาง สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของประชาชนทุกกลุ่ม

สภาพปัญหาปัจจุบันแม้วิทยุชุมชนจะยืนหยัดในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน แต่ยังมีปัญหาในการผลิตรายการอยู่หลายด้าน ดังนี้ 1) การแทรกแซงจากกลุ่มทุน กลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น 2) ปัญหาการได้รับสัมปทานจากรัฐแล้วมีการส่งกระจายเสียงในรัศมีเกินกว่า 15 กิโลเมตร 3) ข้อจำกัดด้านงบประมาณดำเนินงานของสถานีเนื่องจากเป็นวิทยุที่ไม่มีโฆษณา ทำให้งบประมาณบางส่วนการผลิตรายการได้มาจากการบริจาคของคนในชุมชน 4) ปัญหาอิทธิพลแฝงของการเมืองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติที่เข้ามาแทรกแซงด้วยวิธีการต่างๆ 5) ปัญหาข้อจำกัดทางกฎหมายหลายประการ ประชาชนไม่สามารถปฏิบัติได้ตามกฎเกณฑ์เงื่อนไข 6) ปัญหาการดำเนินงานยังเป็นลักษณะที่ทำงานเฉพาะในพื้นที่ของตนเอง ยังไม่ได้มีการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างสถานีวิทยุชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้าง ความตระหนักต่อปัญหาของผู้สูงอายุในมิติต่าง ๆ การนำสื่อมาใช้สำหรับผู้สูงอายุไทยได้เข้าถึงนั้น ยังขาดแคลนมาก ทั้งในเมือง และชนบท เช่น รายการวิทยุและรายการโทรทัศน์ต่าง ๆ ขาดความน่าสนใจ ขาดความรู้ที่จะให้ผู้สูงอายุยึดถือปฏิบัติเป็นแนวในการดำรงชีวิต

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการพัฒนา รูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุ สำหรับผู้สูงอายุในด้านการพัฒนาสื่อวิทยุกระจายเสียง ด้านการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง เพื่อให้มีความเหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องเร่งดำเนินการให้เห็นรูปแบบ เทคนิค และรายการธรรมะที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ซึ่งมีกลุ่มผู้รับฟังข้อมูลข่าวสาร บันเทิง สารความรู้ทาง วิทยุเป็นผู้สูงอายุจำนวนมากในสังคมไทย และเพื่อให้งานวิจัยได้มีส่วนในการกระตุ้นให้ภาครัฐ และเอกชนได้ผลิตสนับสนุนการจัดทำรายการ เพื่อผู้สูงอายุให้มากขึ้นทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ และเพื่อความสอดคล้องกับ ความต้องการและพฤติกรรมการรับสื่อวิทยุของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน และอนาคต

วัตถุประสงค์ของวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ
3. เพื่อเสนอรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยใช้วิธีศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มุ่งพัฒนารูปแบบการผลิตรายการ ธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ โดยการวิเคราะห์เชิงเอกสาร (Documentary Research) และการ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ เจ้าของรายการ ผู้ผลิตรายการ และนักจัด รายการทางสถานีวิทยุในกรุงเทพมหานคร รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการวิจัย จำนวน 53 รูป / คน

ผลการวิจัย

1) การพัฒนารูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ จากการศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ” ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพปัญหาการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ พบว่าการดำเนินงานยังเป็นลักษณะทำงานเฉพาะในพื้นที่ของตน ขาดความตระหนักต่อปัญหาผู้สูงอายุในหลายมิติ ทั้งในเมืองและชนบท ขาดความน่าสนใจ ขาดความรู้ที่จะให้ผู้สูงอายุยึดถือปฏิบัติในการดำรงชีวิต โดยสรุปปัญหาการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง มี 5 ด้าน 1) ด้านการบริหารจัดการ มีการแทรกแซงแสวงหาผลประโยชน์ในระดับท้องถิ่น 2) ด้านการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย 3) ด้านโครงสร้างการบริหาร 4) ด้านการจัดระบบสัญญาณคลื่นวิทยุ และ 5) ด้านงบประมาณการผลิตรายการของสถานีวิทยุและการได้รับสัมปทานจากรัฐ

2. ผลการพัฒนารูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ จากเดิมมีการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุ 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ และ 2) รูปแบบรายการสนทนาธรรมะ ผู้วิจัยเสนอรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ 4 รูปแบบ ได้แก่ (1) รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ (2) รูปแบบรายการสนทนาธรรมะ (3) รูปแบบกิจกรรมธรรมะ และ (4) รูปแบบธรรมะบันเทิง

3. การเสนอรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ จากการศึกษาการผลิตรายการธรรมะจากเดิมมีการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ และรูปแบบรายการสนทนาธรรมะ ซึ่งวิธีการสื่อสารสำหรับผู้สูงอายุทั้งในเมืองและชนบท ยังขาดความน่าสนใจ ขาดความรู้ที่จะให้ผู้สูงอายุยึดถือปฏิบัติ ผู้วิจัยจึงเสนอรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ 2) รูปแบบรายการสนทนาธรรมะ 3) รูปแบบรายการกิจกรรมธรรมะ และ 4) รูปแบบรายการธรรมะบันเทิง โดยแต่ละรูปแบบรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุประกอบด้วย 6 องค์ประกอบดังนี้ 1) กลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ 2) เนื้อหาธรรมะ บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เบญจศีล เบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ และไตรสิกขา คุณค่าของชีวิต ธรรมชาติของชีวิต และชีวิตเปี่ยมสุขในชีวิตประจำวัน 3) ผู้ดำเนินรายการ 4) วิธีการผลิตรายการธรรมะ 5) ภาษาและเสียงรายการ 6) ช่องทางการจัดรายการธรรมะทางสื่อวิทยุ

2) การนำเสนอรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ จากการศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ” ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยมาวิเคราะห์และสรุปซึ่งสามารถนำเสนอรูปแบบได้ดังนี้

1. รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ เป็นรูปแบบบรรยายธรรมะมีผู้ดำเนินรายการคนเดียว มี 6 องค์ประกอบ คือ 1) ผู้สูงอายุผู้รับฟังธรรมะ 2) เนื้อหาธรรมะ หลักเบญจศีล เบญจธรรม และบุญกิริยาวัตถุ 3) ผู้ดำเนินรายการ 4) แบบการรายการธรรมะ 5) ใช้ภาษาและเสียงเข้าใจง่ายได้สาระ 6) ช่องทางสื่อวิทยุ

2. รูปแบบรายการสนทนาธรรมะ เป็นรูปแบบสัมภาษณ์ เป็นรายการที่มีคนมาพูดคุยกัน 2 คน มีผู้ถาม ผู้ตอบและคู่สนทนา แสดงความคิดเห็น ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ 1) กลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุ ผู้รับ

ฟังธรรมะ 2) เนื้อหาธรรมะ หลักเบญจศีล เบญจธรรม ไตรสิกขา และบุญกิริยาวัตถุ 3) ผู้ดำเนินรายการ 4) รูปแบบการรายการธรรมะ 5) ภาษาและเสียง เข้าใจง่าย ได้สาระ 6) มีหลากหลายช่องทางสื่อสาร

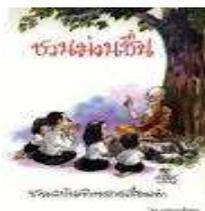
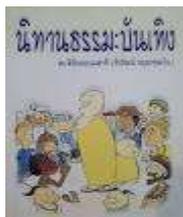
3. รูปแบบรายการกิจกรรมธรรมะ เป็นรูปแบบส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา 5 กิจกรรมหลัก เช่น 1) กิจกรรมการอุปสมบทหมู่ การบวชเณรภาคฤดูร้อน 2) กิจกรรมการศึกษาแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา 3) กิจกรรมท่องเที่ยวทางศาสนา 4) การเดินธรรมยาตรา 5) กิจกรรมสาธยายพระไตรปิฎก และการฟังธรรมทางพระพุทธศาสนาและการฟังธรรมตามเว็บไซต์ เพจ เฟสบุ๊คส์ ร่วมจัดกิจกรรมต่าง ๆ มีการสร้างแนวความคิดของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมสู่ชาวพุทธทั่วโลก” (จุฑารัตน์ แสงทอง, 2560) มี 6 องค์ประกอบ 1) กลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุ ผู้รับฟังธรรมะ 2) เนื้อหาธรรมะ หลักเบญจศีล เบญจธรรม ไตรสิกขา และบุญกิริยาวัตถุ 3) ผู้ดำเนินรายการ 4) รูปแบบรายการธรรมะ 5) ภาษาและเสียง เข้าใจง่ายได้สาระ 6) มีหลากหลายช่องทางสื่อสาร

กิจกรรมธรรมะสู่สังคมผู้สูงอายุ เป็นการส่งเสริมการปรับตัวทางสังคม ธรรมะช่วยส่งเสริมผู้สูงอายุสามารถดูแลตนเองได้อย่างถูกต้อง อาทิจการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมมีความสบายใจและส่งเสริมการรับรู้รวมทั้งการส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเองผู้สูงอายุในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม

แผนภาพที่ 1 ผู้วิจัยมอบวิทยุธรรมะแบบพกพา เพื่อผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร รูปแบบการนำเสนอรายการธรรมะเพื่อการเข้าถึงของผู้สูงอายุในปัจจุบันฯ

4. รูปแบบรายการธรรมะบันเทิง เป็นรายการธรรมะเพื่อคุณภาพชีวิต ด้านจิตใจ สังคม ปัจจุบันรายการธรรมะบันเทิงมีมากมาย เช่น ธรรมะบันเทิง นิทานธรรมะบันเทิง เสียงเพลงธรรมะ <https://play.google.com> เสียงธรรม สัจจิตใต้สำนึก <https://palungjit.org> เพลงลูกทุ่งธรรมะ เข้าวัดฟังธรรม. <https://www.youtube.com> และธรรมะในเพลงลูกทุ่ง ช.ศรีนอก www.youtube.com เป็นต้น ผู้รับฟังได้รับธรรมะและความบันเทิงคู่กัน มีองค์ประกอบ 6 องค์ประกอบ 1) ผู้สูงอายุกลุ่มเป้าหมาย ผู้รับฟังธรรมะ 2) เนื้อหาธรรมะ หลักเบญจศีล เบญจธรรม ไตรสิกขา และบุญกิริยาวัตถุ 3) ผู้ดำเนินรายการ 4) รูปแบบการรายการธรรมะ 5) ภาษาและเสียง เข้าใจง่าย ได้สาระ 6) ช่องทางสื่อสาร **ปัจจุบันรายการธรรมะบันเทิง เช่น ธรรมะบันเทิง และนิทานธรรมะบันเทิง** มุ่งให้คุณภาพชีวิตจะหมายถึงการมีชีวิตที่ดีมีความสุข

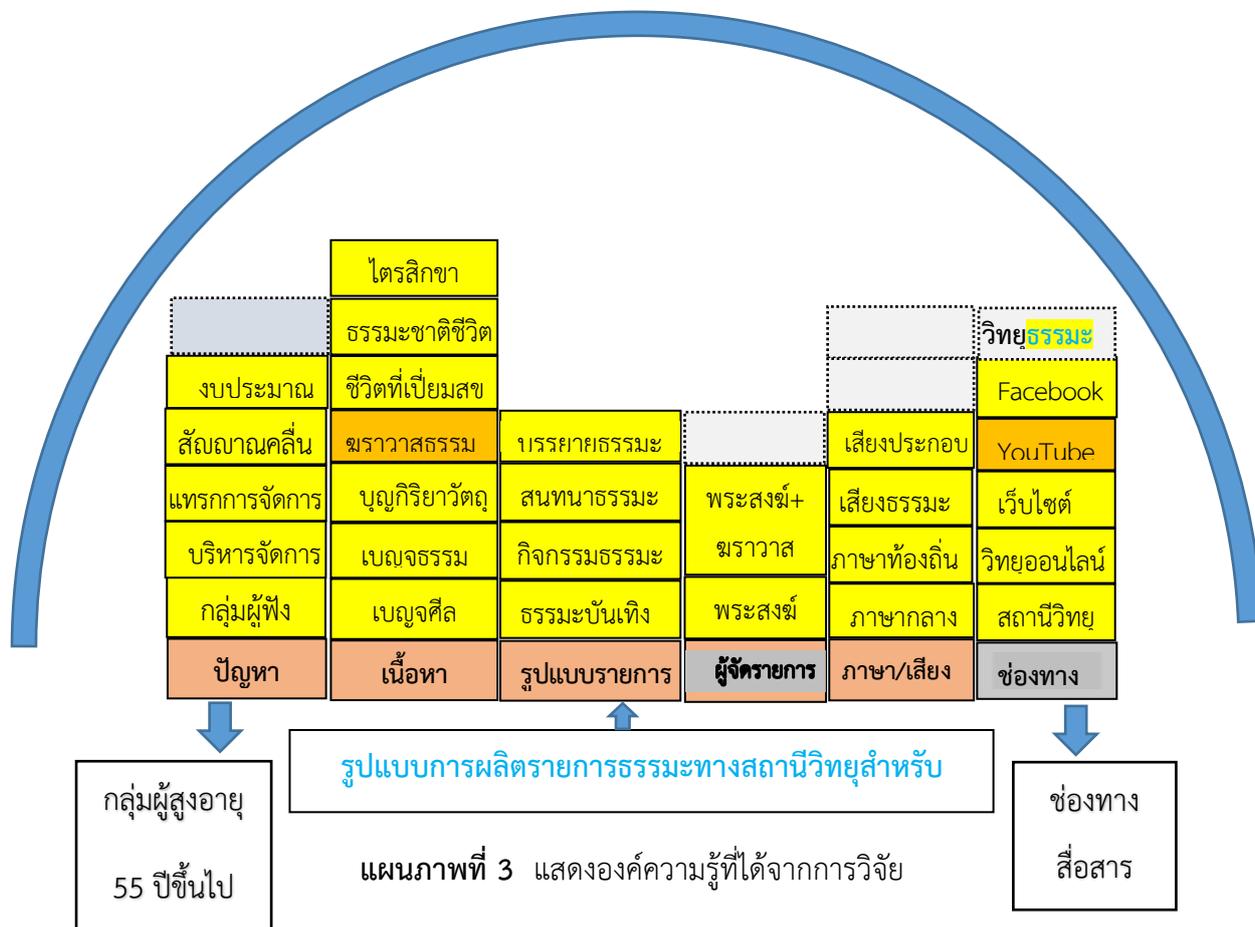

แผนภาพที่ 2 ภาครรรมะบันเทิง

การฟังเพลงลูกทุ่ง นอกจากจะทำให้จิตใจเบิกบานแล้ว ทำให้คิดถึงท้องไร่ ท้องนา ธรรมชาติบ้านนอก และส่งผลทำให้เกิดการเรียนรู้การเรียนรู้ธรรมะในทางพระพุทธศาสนา ทำให้ใจเย็น มีสติ มีสมาธิและก่อให้เกิดปัญญาได้จากการศึกษาธรรมะในเสียงเพลงลูกทุ่ง

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ” ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยมาสรุปเขียนเป็นภาพองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

อภิปรายผลการวิจัย

1) การอภิปรายผลของรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ

โดยอภิปรายร่างรูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ มี 4 รูปแบบ และมีองค์ประกอบ 6 องค์ประกอบ ดังนี้

(1) **รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ** รูปแบบการรายการบรรยายธรรมะ เป็นการบรรยายธรรมะที่มีผู้ดำเนินรายการคนเดียว มีองค์ประกอบ คือ กลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ ผู้รับฟังธรรมะ เนื้อหาธรรมะ ผู้ดำเนินรายการ รูปแบบการรายการ ภาษาและเสียง ฟังเข้าใจง่ายได้สาระ และ ช่องทางสื่อสาร รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ จะปรับรายการบรรยายธรรมะควบคู่กับการสนทนาธรรมะ มีธรรมสอดแทรกเป็นบางช่วงเวลา จะผลิตรายการจัดสรรรูปแบบที่เป็นรูปแบบเฉพาะได้มากกว่า การผลิตรายการธรรมะที่เหมาะสมผู้สูงอายุ ควรเน้นเรื่องการสวดมนต์และการปฏิบัติภาวนาในช่วงเช้าและก่อนปิดสถานีทั้งยังเปิดโอกาสให้ได้รับบุญตาราประจำวัน สำคัญทางพระพุทธศาสนาตามกำลังศรัทธา ปัจจุบันผู้สูงอายุชอบธรรมะที่ปฏิบัติสมาธิแล้วเกิดความสบายใจ สมัยก่อนชอบฟังการสวดมนต์การบริจาคนาน การบรรยายธรรมะจะต้องมีเป้าหมายหลักส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีกลุ่มผู้ฟังรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง และต้องรู้ธรรมะที่เหมาะสมกับวัยผู้รับฟัง รายการ ผู้วิจัยเสนอรายการธรรมะประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (1) กลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุ (2) เนื้อหาธรรมะ (3) ผู้ดำเนินรายการ (4) รูปแบบการผลิตรายการธรรมะ (5) ภาษาและเสียง (6) ช่องทางการจัดรายการธรรมะ

(2) **รูปแบบรายการสนทนาธรรมะ** เป็นรูปแบบสัมภาษณ์ เป็นรายการที่มีคนมาพูดคุยกัน 2 คน มีผู้ถาม มีผู้ตอบและคู่สนทนา แสดงความคิดเห็นในประเด็นที่นำเสนอและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เพื่อให้ความรู้กับผู้ฟังรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง เป็นการนำเสนอเนื้อหาด้วยการบรรยาย การพูดคุย การสนทนาเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอน และหลักปฏิบัติ มีจุดเด่นอยู่ที่ผู้ดำเนินรายการ คือพิธีกรและพระภิกษุสงฆ์ ส่วนรายการธรรมะที่นำเสนอ ด้วยตัวอย่าง ตัวละคร และรูปแบบสารคดี เป็นการสอนธรรมะแบบสาระบันเทิง มีการนำเสนอ เนื้อหาด้วยเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป และสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เข้าไปในเนื้อเรื่อง ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องสั้นสามารถเข้าใจได้ง่าย รูปแบบรายการธรรมะของสถานีวิทยุที่เหมาะสมผู้สูงอายุ ควรเน้นในเรื่องธรรมะสำหรับการปฏิบัติ สมัยก่อนชอบฟังการสวดมนต์การบริจาคนาน ปัจจุบันเน้นการปฏิบัติสมาธิเพื่อความสบายใจ รายการธรรมะที่เหมาะสมผู้สูงอายุ ควรเน้นเรื่องภาษาที่ใช้สื่อสาร ฟังง่าย เข้าใจง่าย ให้ความรู้หลักธรรมและควรให้ความรู้เรื่องสุขภาพ ด้วยการแนะนำมาปฏิบัติและการใช้ชีวิตที่เหมาะสมกับวัยปลายชีวิต และ ผู้วิจัยเสนอรายการธรรมะประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (1) กลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุ (2) เนื้อหาธรรมะ (3) ผู้ดำเนินรายการ (4) รูปแบบการผลิตรายการธรรมะ (5) ภาษาและเสียง (6) ช่องทางการจัดรายการธรรมะ

(3) **รูปแบบรายการกิจกรรมธรรมะ** เป็นรูปแบบส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่มีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนามีมากมาย แต่ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดมี 5 กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมการอุปสมบทหมู่ โครงการบวชเณรภาคฤดูร้อน 2) กิจกรรมการศึกษาแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม 3) กิจกรรมท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม 4) การเดินธรรมยาตรา 5) กิจกรรมสาธยายพระไตรปิฎก และการฟังธรรม และร่วมจัดกิจกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมผู้สูงอายุทั่วโลก การ

ออกแบบรายการ ปรับผังรายการสถานีวิทยุ ให้มีรายการหลากหลายรูปแบบ การจัดสรรงบประมาณภาครัฐ บริษัทร่วมผลิตรายการ การให้เช่าเวลา การขายโฆษณา และการขายกิจกรรมให้กับผู้ฟัง สถานีวิทยุใช้เทคโนโลยี ส่งเสริมให้ผู้ฟังเข้าถึงเนื้อหา ฟังซ้ำ และเผยแพร่กิจกรรม โดยใช้เว็บไซต์ แอปพลิเคชัน เฟซบุ๊ก และยูทูป และเผยแพร่เนื้อหาในหลากหลายช่องทาง รายการธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ รูปแบบส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ กิจกรรมทำบุญถวายทานต่าง ๆ การเข้าวัดฟังธรรมะในวันสำคัญทางประเพณี การเข้าร่วมปาฐกถาธรรม ธรรมะสัญจรกับชุมชนและกิจกรรมการส่งเสริมการปกป้องทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมีเหตุผล การส่งเสริมการปรับตัวทางสังคม ธรรมะช่วยส่งเสริมผู้สูงอายุสามารถดูแลตนเองได้อย่างถูกต้อง อาทิ การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมมีความสบายใจและส่งเสริมการรับรู้ รวมทั้งการส่งเสริมความรู้สึกรักมีคุณค่าในตัวผู้สูงอายุในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม ผู้วิจัยเสนอรายการธรรมะประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (1) กลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุ (2) เนื้อหาธรรมะ (3) ผู้ดำเนินรายการ (4) รูปแบบการผลิตรายการธรรมะ (5) ภาษาและเสียง (6) ช่องทางการจัดรายการธรรมะ

(4) **รูปแบบรายการธรรมะบันเทิง** เป็นรายการธรรมะประยุกต์ เป็นการเสนอธรรมะผ่านสาระบันเทิงต่างๆ เพื่อคุณภาพชีวิต มีความเกี่ยวข้องกับด้านกายภาพ ด้านจิตใจ สังคม มีผลสุขภาพกายและใจที่ดีปัจจุบันรายการธรรมะบันเทิง เช่น ธรรมะบันเทิง นิทานธรรมะบันเทิง เสียงเพลงธรรมะ เพลงลูกทุ่งธรรมะ และธรรมะในเพลงลูกทุ่ง การใช้สื่อวิทยุมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นสื่อในการรณรงค์สร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนจึงเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อกลุ่มแม่และเด็กซึ่งถือว่าเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคม แต่เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศ เพราะหากแม่ทุกคนมี ความรู้ความเข้าใจต่อการพัฒนาการอย่างสมวัยในทุกๆ ด้านของลูกจะนำไปสู่การสร้างบุคลากรที่สมบูรณ์เต็มพร้อมไปด้วยสติปัญญาและคุณธรรมออกสู่สังคมและประเทศชาติ ผู้ส่งสาร ช่องทางสื่อ ผู้รับสาร และที่สำคัญต้องมีเจตนาของการส่งสารข้อมูลที่เป็นเรื่องจริง ไม่บิดเบือน ไม่แต่งแต้มใส่สี เรื่องที่เสนอนั้นต้องเหมาะสมกับกาลเวลา ตลอดจนรูปแบบการสื่อสารพุทธธรรมผ่านสื่อสังคมออนไลน์ของพระสงฆ์ในสังคมไทย ประกอบไปด้วยรูปแบบสื่อโทรทัศน์ รูปแบบโสต รูปแบบโสตทัศน์ ควรมีองค์ประกอบของรูปแบบที่เหมาะสม รายการธรรมะทางสถานีวิทยุ ควรปรับการจัดรายการ ผังรายการวิทยุ จะคำนึงถึง นโยบายผู้บริหารและวัตถุประสงค์ของสถานี โดยส่วนใหญ่จะมีวัตถุประสงค์คล้ายกัน คือ เพื่อให้ข่าวสาร ความรู้และความบันเทิง และบางสถานีจะมีรายการสนทนาธรรมะโดยพระสงฆ์หรือฆราวาส ผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนา รายการธรรมะออกอากาศอยู่ในถิ่นต่างๆ เพื่อให้ผู้รับฟังได้ทราบถึงเนื้อหาของการนำเสนอต่างๆ ซึ่งปัจจุบันสถานีวิทยุจะให้บริการในด้านของข้อมูล ข่าวสารทางธุรกิจ การประชาสัมพันธ์ และการบันเทิงต่างๆ กับสาระธรรม ผู้วิจัยเสนอรายการธรรมะประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (1) กลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุ (2) เนื้อหาธรรมะ (3) ผู้ดำเนินรายการ (4) รูปแบบการผลิตรายการธรรมะ (5) ภาษาและเสียง (6) ช่องทางการจัดรายการธรรมะ

2) **อภิปรายองค์ประกอบ** รายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเป้าหมาย

หลักของการจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุ มีความสัมพันธ์กับภาษา เนื้อหารายการ และธรรมะที่หลากหลายตรงใจและถูกใจผู้ฟังมากที่สุด การผลิตรายการธรรมะที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ จะต้องคำนึงถึงหลักธรรมะที่ทำให้ผู้อายุ รายการธรรมะที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ควรเน้นเนื้อหาสาระที่ปฏิบัติแล้ว

นำไปสู่ความพึงพอใจ เกิดความสงบสุข และนำเรื่องทวนศาลฎีกาเมตตาให้อภัย การพัฒนาจิตใจชาวบ้านผู้รับฟังรายการ ผู้สูงวัย ปจิมมวัย เมื่อเขาเข้าใจเรื่องการทำบุญทำทาน ก็จะเริ่มคิดเริ่มทำเอง ขอเพียงให้เขาเข้าใจหลักธรรมะ เรื่องการปฏิบัติก็จะตามมา รายการธรรมะจะต้องเป็นเนื้อหาตามหลักธรรมะทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกต้อง เป็นการจรรโลงจิตใจผู้รับฟัง ผู้สูงอายุส่วนมากเป็นผู้ที่อยู่ในวัยใกล้เกษียณและเกษียณการทำงานแล้ว จะประสบกับการเปลี่ยนแปลงชีวิต การดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป จะหาวิธีรับฟังธรรมะทางสถานีวิทยุให้มากขึ้น การส่งเสริมสุขภาพให้กับผู้สูงอายุมีความจำเป็นยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ การยืดอายุและเพื่อคงสภาพและชะลอความเสื่อมสภาพตามอายุให้ยืนนานที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยองค์การอนามัยโลกนิยามคำว่า สุขภาพ คือ "Health is a State of Complete Physical, Mental Social and Spiritual Well-Being and Not Merely the Absence of Disease or Infirmity" หมายถึง สภาวะความสมบูรณ์ทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ไม่ใช่เพียงแต่ไม่มีโรคหรือความอ่อนแอของร่างกาย การสำรวจผู้ฟัง ประจำสัปดาห์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อจะได้นำข้อมูลมาปรับปรุงการจัดรายการได้อย่างเหมาะสมและทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อการรับรู้ที่สอดคล้องกับเทคโนโลยีและพฤติกรรมผู้บริโภคสื่อให้มีทางเลือกหลากหลายและเทคโนโลยียังทำให้ผู้บริโภคสื่อสามารถเป็นผู้คิดผลิตเนื้อหา สื่อสารส่งต่อการเผยแพร่ข้อมูลด้วยตนเอง ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการจัดการผังรายการของแต่ละสถานี ช่องทางการเผยแพร่ ได้แก่ เฟสบุ๊คไลฟ์พ็อดคาสท์ช่องยูทูบ ไลน์ รายการธรรมะทางสถานีวิทยุควรมีหลากหลายช่องทาง ควรมีหลายช่องทางโดยทำการออกอากาศผ่านช่องสัญญาณต่าง ๆ ให้มีเสถียรภาพในการออกอากาศ คุณภาพเสียงดีเว็บไซต์ YouTube Facebook วิทยุออนไลน์ และวิทยุธรรมะแบบพกพาสำหรับผู้สูงอายุในสังคมไทย

สรุปจากภาพองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย มีดังนี้

1. ปัญหาการผลิตรายการของสถานีวิทยุกระจายเสียง มี 5 ด้าน 1) กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับฟัง การเข้าถึงผู้ฟัง 2) ด้านการบริหารจัดการ มีการแทรกแซงแสวงหาผลประโยชน์ 3) ด้านโครงสร้างการบริหาร 4) ด้านการจัดระบบสัญญาณคลื่นวิทยุ และ 5) ด้านงบประมาณ
2. เนื้อหารายการ บูรณาการสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เบญจศีล เบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ และไตรสิกขา คุณค่าของชีวิต ธรรมชาติของชีวิต และชีวิตเปี่ยมสุข ในชีวิตประจำวัน
3. รูปแบบการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยเสนอ 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) รูปแบบรายการบรรยายธรรมะ 2) รูปแบบรายการสนทนาธรรมะ 3) รูปแบบรายการกิจกรรมธรรมะ และ 4) รูปแบบรายการธรรมะบันเทิง โดยมีประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ดังนี้ (1) กลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุ (2) เนื้อหาธรรมะ (3) ผู้ดำเนินรายการ (4) รูปแบบการผลิตรายการธรรมะ (5) ภาษาและเสียงรายการ (6) ช่องทางการจัดรายการธรรมะทางสื่อวิทยุ
4. ผู้ดำเนินรายการ ได้แก่ พระสงฆ์ หรือ พระสงฆ์ร่วมกับฆราวาส นักจัดรายการวิทยุเพื่อเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
5. ภาษาและเสียง ได้แก่ ภาษาของผู้ดำเนินรายการ ฟังเข้าใจง่าย ได้สาระ มีภาษากลาง ภาษาท้องถิ่น และเสียงผู้ดำเนินรายการ บางรายการจะมีเสียงประกอบ เสียงดนตรี เสียงบรรเลงและเสียงเพลง เป็นต้น

6. ช่องทาง ได้แก่ ช่องทางสื่อสารรายการธรรมะ ปัจจุบันมีหลากหลายช่องทางที่ทันสมัย ทางเว็บไซต์ YouTube Facebook วิทยุออนไลน์ วิทยุธรรมะแบบพกพา ฯลฯ รายการธรรมะทางสถานีวิทยุ มีหลากหลายช่องทาง เพื่อการปรับเข้ากับบริบทของสังคมเอื้อต่อคนหลายวัย บูรณาการธรรมะโดยพระสงฆ์ที่มีคุณวุฒิ และคำนึงถึงความเหมาะสมกับช่วงวัยผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานภาครัฐพิจารณาปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง
2. ควรมีกฎหมายรองรับสิทธิของชาวพุทธในการมีส่วนร่วมการผลิตรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง
3. การบริหารองค์กรสื่อ สถานีวิทยุ ควรกระจายอำนาจให้องค์กรทางพระพุทธศาสนาจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียงให้มากยิ่งขึ้น
4. หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณการพัฒนารายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ทำการวิจัย พัฒนารูปแบบรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
2. วิเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบการจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง
3. ควรวิจัยรูปแบบการจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียงสำหรับคนรุ่นใหม่
4. ควรวิจัยบทบาทพระสงฆ์ในการจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียงในยุคดิจิทัล

บรรณานุกรม

กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. **มาตรการขับเคลื่อนระเบียบวาระแห่งชาติ เรื่อง สังคมสูงอายุ (ฉบับปรับปรุง)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2563.

จารุสินทร์ มุสิทะพงษ์. การบริหารจัดการกิจการวิทยุชุมชน. **วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. 2561.

จุฑารัตน์ แสงทอง. สังคมผู้สูงอายุ (อย่างสมบูรณ์): ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพ. **วารสารกึ่งวิชาการ**. ปีที่ 38 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2560.

ชาญพล สุขดี คู่กับ ช.ศรีนอก หรือ รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก. อาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย YouTube , 17 ธันวาคม 2564.

- นาวิน วงศ์สมบุญ. รูปแบบและเนื้อหาของรายการวิทยุกระจายเสียงต้นแบบสำหรับแม่ที่มีลูกวัย 0-5 ปี. **วารสารวิทยาการจัดการ**, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2561).
- นวรรตน์ ไวมภ และคณะ. การส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุตามหลัก 3 อ. **วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาล และสาธารณสุขภาคใต้**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2562 : 263.
- พระมหาธนิต สิริวัฒนโน. รูปแบบและกระบวนการสื่อสารพุทธธรรม ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ของพระสงฆ์ในสังคมไทย. **วารสารวิจัย**. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 (เมษายน – ธันวาคม, 2558).
- พระมหาโยธิน โยธโก. บทบาทพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **วารสารวิชาการธรรมทรศน์**. ปีที่ 17 ฉบับที่ 3 (ฉบับพิเศษ), (กันยายน - ธันวาคม 2560) : 24.
- พีระพงษ์ มานะกิ. ปรัชญาแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการกำกับดูแลผังรายการและเนื้อหารายการ, **วารสารวิชาการ กสทช**. สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, ประจำปี 2560.
- ภัททิยา โภคาพานิชย์. กลยุทธ์การปรับตัวของคลื่นวิทยุในยุคสื่อดิจิทัล : กรณีศึกษาคลื่นวิทยุ Cool Fahrenheit 93, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 2559.
- ระวีวรรณ ทรัพย์อินทร์ และญาติณี เคารพธรรม. สื่อกับผู้สูงอายุในประเทศไทย. **วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจ บัณฑิตย์**. ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม ประจำปี 2560.
- รัศมีมาลย์ เกียวศรีกุล และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการบริหารกิจการวิทยุกระจายเสียง, **วารสารอิเล็กทรอนิกส์ การเรียนรู้ทางไกลเชิงนวัตกรรม**, ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564, หน้า 153-154.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564)**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2560).
- อชิรญา สุภาเดช. การพัฒนารูปแบบการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จังหวัดนครราชสีมา. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2564.